

LOUIS VARLEZ EN DE SOCIALE KWESTIE De liberale burgerij uitgedaagd¹

Jasmien Van Daele

1. Inleiding

Op 20 december 1916 gaf Louis Varlez, jurist, socioloog en hoogleraar aan de Gentse universiteit, een lezing voor de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent, waarvan hij sinds 1914 lid was. In een klimaat van algemene ontredde-ning in volle Eerste Wereldoorlog bracht het regelmatige contact met geestesgenoten troost. Door de studie van het verleden trachtte men de glorie-dagen van het vaderland weer op te roepen en de waarden van de burgerlijke samenleving die door de Duitsers aan flarden werden geschoten, in ere te houden. In zijn voordracht belichtte Louis Varlez de economische evolutie van de Sint-Pietersabdij in Gent. Deze lezing maakte deel uit van uitgebreider historisch archiefonderzoek, waaraan Varlez in zijn vrijetijd samenwerkte met de historicus en collega-hoogleraar aan de Gentse universiteit, Henri Pirenne. Varlez concentreerde zich voornamelijk op de economische evolutie (inkomsten, bezittingen en grondeigendommen) van abdijen in het graafschap en het latere grondgebied Vlaanderen tussen de twaalfde en de achttiende eeuw. Meer dan duizend bladzijden notities liet Varlez achter toen hij in 1919 permanent naar het buitenland vertrok. Het is tot op vandaag onaangeroerd en ongepubliceerd. De geïnteresseerde historicus mag zich dus nog steeds melden.

Louis Varlez was dan wel geen historicus, hij zou alleszins wel sociaal-institutionele geschiedenis schrijven. Maar veel minder dan Henri Pirenne genoot Louis Varlez, buiten de enge kring van sociaal-politieke historici, lange tijd bekendheid². In tegenstelling tot Pirenne maakte Varlez bijvoorbeeld geen

---

¹ Dit artikel is gebaseerd op een lezing die werd gegeven voor de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent op 16 december 2006.

² Zie ook J. VAN DAELE, *Van Gent tot Genève. Louis Varlez. Een biografie* (Gent, 2002). Wie meer wil weten, inclusief verdere verwijzingen naar het bronnenmateriaal en de relevante literatuur, verwijs ik naar deze publicatie en de oorspronkelijke versie van mijn licentiaatsverhandeling waarvan het boek een herwerking is: J. VAN DAELE, *Van Gent tot Genève. Louis Varlez (1868-1930). Een sociaal-liberaal jurist, socioloog, werkloosheidsspecialist en internationaal functionaris. Een biografie* (promotor: Prof. Dr. H. Balthazar) (Universiteit Gent, Vakgroep Nieuwste Geschiedenis, 1999, 2 dl., XLV p. - 329 p.). De verhandeling is vrij te consulteren in de leeszaal van het AMSAB-ISG, het Liberaal Archief en de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis. In voorliggend artikel heb ik slechts een beperkte selectie voetnoten opgenomen, die interessant kunnen zijn voor de lezer die meer wil weten over een bepaald onderwerp.

deel uit van de twintig genomineerden voor de verkiezing in 2006 van de Grootste Prof van de Universiteit Gent³. Hoewel zijn talrijke ideeën en initiatieven als jurist en socioloog toonaangevend waren voor de oorsprong en ontwikkeling van sociale politiek en sociaal recht in internationaal perspectief, is Varlez na zijn dood in 1930 zeer snel in de vergetelheid geraakt en daarmee ook – ondanks de rijkdom aan archiefbronnen – tussen de plooiën van de geschiedschrijving gesukkeld. Varlez was bijna tien jaar lang weggeweest van Belgische bodem en daarmee tijdelijk van het politiek-maatschappelijke en wetenschappelijke toneel in eigen land verdwenen. Bovendien werd de door hem ontwikkelde werkloosheidsverzekering (het zogenaamde Gentse systeem) niet geïmplementeerd in het Belgische sociale zekerheidsmodel dat onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog werd ingevoerd. Dit berustte op een algemene verzekeringsplicht met een coördinerende rol voor de nationale overheid, terwijl Varlez' initiatieven net waren gekenmerkt door niet-verplichte principes, lokaal georganiseerd. In dit artikel wordt de eigenheid van de ideeën van Louis Varlez bestudeerd in het licht van de snel evoluerende maatschappelijke verhoudingen en de actoren die een essentiële rol speelden op het brede terrein van de sociale politiek.

2. Liberaal en burgerlijk in het diepst van zijn gedachten en opvoeding

Louis Varlez was overduidelijk een kind van zijn tijd, de liberaal-burgerlijke samenleving op het breukvlak van twee eeuwen, aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. Het grootste deel van zijn leven woonde en werkte Louis Varlez in Gent. Niet toevallig kreeg in deze provinciehoofdplaats zijn interesse voor de arbeidersklasse definitief vorm. Nochtans liggen de wortels van de familie Varlez niet in Oost-Vlaanderen. Grootvader Louis-Joseph Varlez (1792-1874), zoon van een caféhouder uit Henegouwen, maakte glansrijk carrière als legerarts in de garnizoenen van Napoleon en koning Willem I der Nederlanden. Zijn ervaringen en promoties onder het Hollandse Bewind bepaalden zijn verdere gedachtegoed. Louis-Joseph Varlez was een overtuigd orangist, de basis van zijn latere antiklerikale, radicaal-liberale ideologie. Na de onafhankelijkheid van België startte hij een eigen artspraktijk in Brussel⁴. Als één van de eerste Belgische dokters introduceerde Louis-Joseph de homeopathie in burgerlijke en adellijke kringen tot ver buiten de hoofdstad. Hij promoveerde deze alternatieve, uit Duitsland overgewaaid geneeswijze, nadat hij volgens de familie-overlevering zijn vrouw, die aan een vergevorderde vorm van tuberculose leed, had genezen met behulp van homeopathie.

³ De verkiezing werd uiteindelijk gewonnen door Joseph Guislain (1797-1860), internationaal erkend pionier in de psychiatrische gezondheidszorg.

⁴ G. LÉBOUCQ, 'Varlez (Louis-Joseph)', in *Biographie Nationale* (Bruxelles, 1936-1938), dl. 26, kol. 501-502.

LOUIS VARLEZ EN DE SOCIALE KWESTIE

De enige zoon van Louis-Joseph, Paul-Emile Varlez (1830-1885), studeerde rechten aan de ULB. Voor hem was een carrière in de magistratuur weggelegd. Paul-Emile huwde Marie Maeterlinck (1843-1917), de oudste dochter van een rijke Gentse textielhandelaar en kleindochter langs moederszijde van architect Louis Roelandt (1786-1864), bekend van zijn ontwerpen van onder andere het Gentse justitiepalies en de universiteitsaula. Marie was een nicht van de schrijver Maurice Maeterlinck (1862-1949), die in 1911 de Nobelprijs voor Literatuur had gewonnen.

Louis, de eerste zoon van Paul-Emile Varlez en Marie Maeterlinck, werd geboren op 26 november 1868 in Antwerpen. Hij was de oudste zoon in een gezin van drie kinderen en groeide op in de steden waar zijn vader als magistraat was aangesteld, achtereenvolgens in Antwerpen, Gent en Mechelen. In Gent werd vader Varlez geïntroduceerd in radicaal-liberale kringen, onder meer via de loge *La Liberté*. In de jaren 1880, toen het gezin in Mechelen woonde en Louis en zijn jongere broer Paul school liepen op het Mechelse atheneum, zorgde de schoolstrijd voor verhitte debatten. De tegenstelling klerikalisme versus antiklerikalisme liet zich ook binnen het gezin Varlez voelen. Tot op zijn sterfbed botste Paul-Emile als overtuigd vrijzinnige met de streng katholieke opvattingen van zijn echtgenote Marie, die diepgelovig was. Het was ook de aanleiding voor een tijdelijke scheiding tussen Varlez' ouders. In navolging van zijn vader studeerde Louis Varlez rechten aan de ULB. Zijn universitaire studies van 1885 tot 1889, die zeer toevallig samenvielen met het hoogtepunt van het arbeidersoproer, vormden een belangrijke voedingsbodemp voor de intellectuele vorming en het maatschappelijk engagement van de jonge Varlez. Zijn laatste jaar volbracht hij aan de Gentse universiteit, nadat de familie opnieuw naar Gent was verhuisd. Louis Varlez startte zijn rijkgevulde carrière als advocaat aan de Gentse balie. Maar het waren vooral de activiteiten tijdens zijn vrije uren die Varlez' leven een bijzondere wending zouden geven.

3. Progressief-liberalen en de sociale kwestie

De oorsprong van Varlez' merkwaardige loopbaan ligt in de sociologische studies die hij in de jaren 1890 schreef in het kader van de *Société Libérale d'Etudes Sociales*. Deze progressief-liberale studie- en debatkring werd opgericht in de schoot van de Gentse rechtsfaculteit door Albert Callier (1846-1920) en diens neef Remi De Ridder (1843-1930), beiden advocaat, hoogleeraar en liberaal schepen in Gent. Met de jaren werd het contact tussen Louis Varlez en Remi De Ridder steeds intenser. In 1896 huwde de jonge advocaat met Marthe De Ridder, de dochter van zijn vroegere professor en mentor binnen de *Société Libérale*. Het paar zou drie kinderen krijgen: Emile (1897-1962), Thérèse (1898-1990) en Lizzie (1902-1979). Door zijn huwelijk met een dochter uit de gefortuneerde familie De Ridder verankerde Louis Varlez

zijn maatschappelijke positie. Schoonvader Remi, de jongste zoon van de liberale burgemeester van Wortegem Constantin De Ridder (1792-1852), behoorde tot een groep van Oost-Vlaamse grootgrondbezitters die hun economisch belang ook in politieke macht hadden weten om te zetten.

In burgerlijke kringen was de *Société Libérale* een belangrijke ontmoetingsplaats voor gelijkgestemden. Mensen van diverse pluimage (professoren, geneesheren, advocaten, sociologen, industriëlen, ingenieurs, ...), die een uitgesproken interesse in de sociale kwestie deelden, kwamen bijeen om van gedachten te wisselen en met elkaar in discussie te treden over de sociale actualiteit van dat moment. Onder de leden en de gastsprekers bijvoorbeeld de latere liberale minister van Buitenlandse Zaken Paul Hymans, de Luikse hoogleraar in de rechten Ernest Mahaim, de socioloog Emile Waxweiler en de families Callier (rond Albert en Gustave). In 1891 nam de toen 23-jarige Louis Varlez de taken van secretaris op zich.

De belangstelling van de welstellende liberale burgerij voor de arbeidersbeweging was niet zo nieuw. Reeds enkele decennia eerder was in de progressieve fractie van de verdeelde Gentse liberale familie al interesse gerezen voor de leef- en werkomstandigheden van de arbeiders. Aanvankelijk werd de houding van de hogere klassen nog gekenmerkt door een totale apathie tegenover de voortdurende verarming van het proletariaat en cultiveerde men de idee dat de arbeider persoonlijk schuld had aan zijn behoeftigheid. Tot lang in de negentiende eeuw poogde men het 'armenleger' onder controle te houden vanuit het lokaal georganiseerde Bureel van Weldadigheid, dat via paternalistische hulpverlening en expliciete heropvoedende imperatieven de fysieke en morele 'desintegratie' van de arbeiders wou tegengaan. Rond het midden van de vorige eeuw werd de openbare armenzorg in Gent sterk onder vuur genomen door een - weliswaar zeer beperkt - aantal filantropen. Enkele jonge radicaal-liberalen hadden zich vanaf 1846 onder de vleugels van de Franse filosoof en hoogleraar aan de Gentse universiteit François Huet (1814-1869) verenigd om te discussiëren over filosofische, politieke en sociale problemen van hun tijd. Met hun pacifistisch geloof in de vooruitgang en sociale beweging waren zij één van de eersten die het lot van de werkende bevolking serieus namen. De *Société Huet* zou echter uiteenvallen na het gedwongen vertrek van spilfiguur Huet in 1850, die omwille van zijn republikeinsgezinde ideeën door de Belgische regering werd teruggestuurd naar Frankrijk⁵. Een ander markant figuur in dit sociaal-liberalisme avant-la-lettre was de Gentse hoogleraar burgerlijk recht François Laurent (1810-1887), die ruim twee decennia na de *Société Huet* zijn typische, nog erg bevoogdende ideeën ontwikkelde.

---

⁵ E.C. COPPENS, 'La Société Huet. Tussen revolutie en reactie', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 26 (1972), pp. 131-151.

LOUIS VARLEZ EN DE SOCIALE KWESTIE

Laurent geloofde in de intellectuele inferioriteit van de arbeiders, die enkel door morele 'verheffing', bijvoorbeeld via onderwijs, uit hun ellende konden worden verlost. Met concrete maatregelen, zoals het schoolsparen en de uitbouw van werklidengenootschappen, dacht hij de arbeiders van het embryonale socialisme weg te houden⁶.

Tegen het einde van de negentiende eeuw vinden we in de *Société Libérale* daarentegen een nieuwe generatie progressief-liberalen. Vanaf de jaren 1880 was de belangstelling van de hogere klassen voor de sociale kwestie exponentieel toegenomen. Het industrieel kapitalisme had immers een onstuitbare proletarisering tot gevolg. De mondiale crisis, die zich sinds 1873 had ingezet, werd via een politiek van lage lonen, lange werktijden en werkloosheid afgeschoven op de rug van de arbeiders, die hun misnoegdheid steeds vaker gingen uiten in stakingen. De Arteveldestad, die met de industrialisatie in de katoen-, vlas- en metaalindustrie was uitgegroeid tot een grote aantrekkingspool voor de arbeiders, werd de meest geproletariseerde van alle grote steden in België. Dit was een belangrijke voedingsbodem voor de zich organiserende arbeidersbeweging, die de groeiende tegenstelling tussen arbeid en kapitaal openlijk aanklaagde sinds 1885. Binnen diverse burgerlijke kringen beantwoordden liberalen de sociale revolutie en de opkomst van de sociaal- en christen-democratie met zeer uiteenlopende initiatieven. Deze waren steeds geïnspireerd door welbepaalde motieven.

De progressief-liberalen promootten een nieuwe economische moraal, waarin ideeën van spaarzaamheid, vooruitziendheid en 'self-help' als basis voor 'volksverheffing' in het algemeen en de 'ontwikkeling' van de arbeider in het bijzonder centraal stonden. Dat was de basisfilosofie van de *Société Libérale*, die aan al haar activiteiten als studie- en debatkring ten grondslag lag. De praktische toepassing van al deze ideeën stond daarbij centraal. Veeleer dan een zuiver wetenschappelijke *think tank* waar maatschappelijke problemen uitsluitend werden geobserveerd en geanalyseerd vanuit een zuiver theoretisch kader bewerkstelligden de kringleden concrete sociale initiatieven, steeds ingegeven door hun typisch liberale ideologie⁷. Zo werd op initiatief van de *Société Libérale* in de Gentse Brugsepoortwijk, van oudsher een dichtbevolkte fabrieksbuurt, in 1892 een volksrestaurant geopend waar de arbeiders een goedkope maaltijd konden nuttigen. De *Société Libérale* wilde met de inrichting van de eetzaal voor de arbeiders een gezellige, huiselijke sfeer creëren, die op geen enkel vlak deed denken aan de strenge fabriekstucht. Het motief van 'volksopvoeding' was nooit ver weg. Naast de eetzaal werd

---

⁶ D. GAUBLomme, *François Laurent (1810-1887). De ongelukkige liefde van een liberaal vechtjas voor de kinderen van het volk* (Gent, 1987).

⁷ De debatten werden opgetekend in het *Bulletin van de Liberale Kring ter Beoefening der Maatschappelijke Wetenschappen en Werken*.

immers een lees kabinet met tijdschriften over wetenschap en onderwijs ingericht.

Een andere problematiek op de agenda van de *Société Libérale* was volkshuisvesting, maar hierover bestond veel minder eensgezindheid. Het debat over de bouw van arbeiderswoningen illustreert treffend de bevoogdende liberale motieven. In navolging van het katholieke 'Eigen Heerd is Goud Weerd' richtten de Gentse liberalen in 1894 een eigen bouwmaatschappij op, die geheel volgens de lijn van de liberale economische moraal 'Eigendom door Spaarzaamheid' werd genoemd. Binnen de *Société Libérale* liepen de meningen over het nut en de organisatie van deze bouwmaatschappij danig uiteen. Louis Varlez kantte zich resoluut tegen de idee van de arbeider-eigenaar. Hij haalde niet alleen louter economische argumenten aan, zoals de hoge kostprijs van het bouwen of kopen van een eigen huis en het gebrek aan de nodige reserve bij onvoorziene omstandigheden zoals ziekte of werkloosheid, maar ook motieven die getuigden van een weinig optimistisch denken over de arbeidersklasse. Varlez was er immers van overtuigd dat de arbeider zijn huis al snel zou laten verloederen. Daarom was hij meer te vinden voor een huurmaatschappij, zodat ook meer controle kon worden uitoefend. De liberale bouwmaatschappij kwam er toch, maar werd – in tegenstelling tot de gaarkeukens van de *Société Libérale* in de Brugsepoort – geen succes. Weinig arbeiders vonden de weg naar het liberale initiatief⁸.

4. 'Het ware beoefenen, het nut verrichten'⁹: sociologie als nieuwe kennistak

Hoewel ook Varlez sterk doordrongen was van therapeutische en bevoogdende aspiraties van 'volksverheffing', voelde hij in tegenstelling tot zijn voorgangers geen afkeer of vrees van de arbeidersbeweging. Tegen het einde van de negentiende eeuw was de arbeidersbeweging uitgegroeid tot een massabeweging die niet meer te negeren viel. Varlez begreep en aanvaardde deze maatschappelijke realiteit. Hij was ervan overtuigd dat het nuttiger kon zijn bruggen te bouwen in plaats van zich af te zetten tegen de nieuwe maatschappelijke actoren en legde daarom contacten met zowel de socialisten als de christen-democraten in en rond Gent.

Dit had alles te maken met Varlez' specifieke opvattingen als socioloog, die waren gevoed door de debatten binnen de *Société Libérale*. Het hoogste

---

⁸ Zie voor bijkomende literatuur over dit debat bijvoorbeeld W. STEEN-SELS, 'De tussenkomst van de overheid in de arbeidershuisvesting: Gent, 1850-1904', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1977, pp. 447-500.

⁹ Het centrale motto van de *Société Libérale*.

LOUIS VARLEZ EN DE SOCIALE KWESTIE

wetenschappelijke én maatschappelijke doel (want volgens Varlez kon dit niet los van elkaar worden gezien) was het schrijven van objectieve wetenschappelijke maatschappijanalyses. Daartoe bediende hij zich van de sociologie, uitgegroeid tot een volwaardige wetenschap waarvan in de loop van de negentiende eeuw grote wonderen werden verwacht, bijvoorbeeld door middel van de kwantificering van maatschappelijke problemen, de ontwikkeling en verfijning van de statistische methode en de oprichting van kennisinstituten als het *Institut de Sociologie* in Brussel door de liberale industrieel Ernest Solvay. In die context en met de *Société Libérale* als klankbord wijdde Varlez zich in zijn vrije uren met veel ijver aan talrijke sociologische studies over diverse onderwerpen zoals arbeiderspensioenen, vrouwenarbeid en minimumlonen. Eveneens in het kader van de *Société Libérale* schreef Louis Varlez zijn *Plan Social de Gand*, een meerdelige studie van de maatschappelijke situatie in het negentiende-eeuwse Gent op basis van enquêtes bij vakbonden en werkgevers. In 1895 verscheen het eerste deel van Varlez' Sociaal Plan, een demografische beschrijving van de arbeidersbevolking in de Arteveldestad, overvloedig gestaaft met cijfermateriaal. Het geplande tweede deel, een studie van de Gentse fabrieken en industriëlen, is er echter nooit gekomen. Mogelijk wilde Varlez bijkomend onderzoek doen of was zijn bronnenmateriaal ontoereikend. De studie van de eerste arbeidersverenigingen, deel drie van het Sociaal Plan, voltooide Varlez daarentegen wel. Het plan voor een vierde deel, waarin de werkloosheid in de Oost-Vlaamse provinciehoofdplaats centraal stond, bleef echter bij een afgewerkt klad dat de drukpers jammer genoeg nooit zou halen¹⁰.

Zijn gegevens haalde Varlez in de eerste plaats bij de maatschappelijke actoren en groepen die in zijn wetenschappelijke studies centraal stonden. De Gentse vakbonden waren voor de socioloog Varlez een rechtstreeks aanspreekpunt en eersterangsbron voor informatie. Bij de christen-democraten stond hij onder meer in contact met Arthur Verhaegen, de Gentse leider van de Anti-Socialistische Werkliedenbond¹¹. Met zijn objectieve en wetenschappelijke maatschappijanalyses genoot Varlez ook grote erkenning en respect bij de sociaal-democraten. Sinds zijn huwelijk woonde en werkte Louis Varlez in de Gentse Bagattenstraat. Vanuit zijn studeerkamer kon hij als het ware het arbeidersleven rond de Vooruit observeren. Niet toevallig kort na de grote doorbraak van de socialisten in 1895 schreef Varlez enkele studies over *le monde socialiste gantois*, de typische organisatie van de sociaal-democratie te Gent, waar de arbeidersbeweging rond de coöperatie Vooruit een opvallende

---

¹⁰ L. VARLEZ, *Le Plan Social de Gand. Ie partie. Démographie industrielle. Résumé* (Gand, 1895); *IIIe partie. Syndicats d'ouvriers et employés. Résumé* (Gand, 1897); *IVe partie. Le chômage dans les divers métiers à Gand* (onuitgegeven manuscript: AMSAB-ISG, *Fonds Louis Varlez*, nr. 2-25, s.d).

¹¹ Over Arthur Verhaegen, zie de biografie van J. DE MAEYER, *Arthur Verhaegen, 1847-1917. De rode baron* (Leuven, 1994).

groeï kende. Een eerste artikel verscheen in 1899 in *Le Musée Social*, het tijdschrift van het gelijknamige onderzoeksinstituut in Parijs waarvan Louis Varlez correspondent was. Reeds als tijdgenoot bemerkte de auteur het karakter van een stevig verankerde socialistische zuil, gedragen door de vier grote pijlers: de coöperatie, de partij, de vakbonden en de mutualiteit. Het Gentse socialisme, volgens hem geïnspireerd door het Duitse reformistische model, zag hij bovendien gekenmerkt door een bijzonder sterke onderlinge samenhang en strijdbaarheid¹². Varlez' studie werd in het socialistische dagblad *Vooruit* dan ook zeer positief onthaald. Ondanks zijn liberaal-burgerlijke afkomst werd Varlez in de arbeidersbeweging nooit beschouwd als een tegenstander. Zijn maatschappijanalyses en contacten leverden hem erkenning en respect op. In de socialistische vakbonden wist hij bovendien een reputatie van gerenommeerd advocaat op te bouwen. Zo verdedigde Varlez in 1893 voor de Gentse correctionele rechtbank Karel Beerblock (1854-1918), arbeider in de vlasspinnerij *La Gantoise*, bestuurslid van de Gentse socialistische Vlasbewerkers en BWP-partijsecretaris. Beerblock werd samen met andere vakbondsleiders beschuldigd van het aanvoeren van een grote stakingsgolf in het voorjaar van 1893 in de Gentse textiel- en metaalfabrieken voor de hervorming van het kiesstelsel in België.

Varlez' studiewerk kreeg ook nationale erkenning. Vanaf 1896 werd hij correspondent van het *Arbeidsblad*, de officiële spreekbuis van het in 1895 opgerichte ministerie van Arbeid en Nijverheid. Hij bracht er voornamelijk verslag uit over de Gentse situatie. Mensen als Louis Varlez vervulden een belangrijke rol als *liaison* tussen de burgerlijke intelligentsia (waarvan hij zelf deel uitmaakte), de zich emanciperende arbeidersbeweging (die hij bestudeerde) en de overheid die experimenteerde met de eerste regulerende mechanismen. Het is in dat kader dat Varlez rond de eeuwwisseling internationaal naam zou maken.

5. De wetenschap voorbij: het 'Gentse systeem'

Vóór de eeuwwisseling ging Varlez' aandacht uit naar heel diverse sociale problematieken, hoewel zijn studies steeds te herleiden zijn tot de sociale problematiek van de negentiende-eeuwse samenleving en de eerste prille vormen van sociale voorzieningen. Rond de eeuwwisseling ging hij zich toeleggen op één bepaalde problematiek in het bijzonder, de werkloosheid. In 1898 was in Gent een stedelijke commissie belast met onderzoek naar en de remediëring van de werkloosheid in de stad. Varlez werd, precies omwille van zijn jarenlange studiewerk over sociale onderwerpen, aangesteld als secretaris van deze

---

¹² Over de internationale uitstraling van het Belgische sociaal-democratische model, zie H. DEFOORT, *Werklieden bemint uw profijt! De Belgische sociaal-democratie in Europa* (Tielt, 2006).

LOUIS VARLEZ EN DE SOCIALE KWESTIE

commissie. In die hoedanigheid deed hij research naar experimenten die eerder in het buitenland (bijvoorbeeld in Zwitserland en Duitsland) waren ondernomen om tot een principe van werkloosheidsverzekering te komen. Het is dit studiewerk en het uitwisselen van ervaringen en resultaten die Varlez en zijn commissie ertoe brachten om in 1900 het Gentse Werkloosheidsfonds op te richten. Dit was een stedelijk initiatief, gebaseerd op een unieke samenwerkingsvorm tussen de lokale overheid, in dit geval het stadsbestuur, en de vakbonden. Louis Varlez werd voorzitter van het Gentse Werkloosheidsfonds, een functie die hij twintig jaar lang, tot in 1919, zou uitoefenen.

Hoewel het werkloosheidsverzekeringsprincipe reeds eerder in binnen- en buitenland was uitgetoetst en het concept dus niet geheel nieuw was, boekte het zogenaamde 'Gentse systeem' wél succes, precies omwille van zijn kenmerkende principes van individuele verantwoordelijkheid, spaarzaamheid en *self-help*, net die principes die door de liberalen zo sterk werden gepromoot (bijvoorbeeld in de *Société Libérale*). Basisprincipe van het Gentse systeem was dat de arbeider zélf eerst een inspanning moest leveren om van de overheid een vergoeding te krijgen (als supplement bovenop zijn eigen spaarinspanningen) in geval van werkloosheid. De bijdrage kon op twee manieren worden betaald. De gesyndiceerde arbeider liet zich verzekeren bij de werkloosheidskas van zijn vakbond. De niet-gesyndiceerde arbeider genoot dezelfde voordelen als hij regelmatig geld stortte op een speciaal spaarboekje bij het Gentse stadhuis. In geval van werkloosheid kregen beide categorieën een bijkomende vergoeding van het Werkloosheidsfonds, het organisme dat alle subsidies van de stad Gent maandelijks verdeelde. De openbare machten vormden een onmisbare stimulans in dit verzekeringsprincipe, omdat de arbeiders de kosten van het werkloosheidsstelsel onmogelijk alleen konden dragen. Hoewel Louis Varlez, vanuit zijn liberale achtergrond, de syndicalisering niet direct wilde stimuleren en daarom het 'werkloosheidsspaarboekje' buiten de vakbonden om in het leven had geroepen, bleek de werkloosheidsverzekering in de praktijk een grote stimulans voor de ontwikkeling van de vakbonden. Het verzekeringsaanbod maakte immers deel uit van een veel ruimer pakket van voordelen voor de arbeiders binnen de vakbond, zoals stakingsvergoedingen en pensioensparen, waardoor de werkloosheidsverzekering een grote aantrekkingskracht uitoefende. Het individuele spaarsysteem had daarentegen veel minder succes¹³. Aanvankelijk waren vooral de christelijke vakbonden gewonnen voor de idee van een werkloosheidsverzekering. Zij zagen in dit principe een mogelijke strategie om de arbeiders weg te houden van het opkomende socialisme. De socialisten stelden zich eerder wantrouwig op: de verzekering zou indruisen tegen het strijdsyndicalisme en maakte de vakbon-

---

¹³ Zie verder G. VANTHEMSCHE, 'De oorsprong van de werkloosheidsverzekering in België: vakbondskassen en gemeentelijke fondsen (1890-1914)', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 11 (1985), 2, pp. 130-164.

den, rond de eeuwwisseling nog steeds vrij zwak, financieel erg kwetsbaar bij hoge werkloosheid. Maar de toename van het aantal gesyndiceerden als gevolg van de werkloosheidspremies, zou ook bij de socialistische vakbonden al snel doorwegen.

Varlez' verzekeringsstelsel was niet alleen vernieuwend omwille van de praktische uitwerking, maar was ook tekenend voor een andere visie op het fenomeen werkloosheid, die kaderde in bredere maatschappelijke veranderingen. Het ontstaan van de werkloosheidsverzekering was mogelijk dankzij een economische hoogconjunctuur enerzijds en een bewustzijnsverandering bij de burgerij anderzijds. Vanaf 1895 had zich immers een tweede versnellingsgolf in de industriële revolutie ingezet met technologische innovaties, nieuwe energiebronnen en sectoren. In een permanente drang tot het efficiënt organiseren en coördineren van de economie werd de arbeidsproductiviteit opgevoerd via prijsafspraken en managementprincipes. Deze economische vooruitgang ging ook gepaard met manifeste sociale veranderingen. Werkloosheid werd niet meer beschouwd als een morele kwaal, te wijten aan de onwil en de luiheid van de arbeiders zelf, maar als een conjunctureel gegeven, inherent aan de ontwikkeling van de kapitalistische en geïndustrialiseerde samenleving. In dat kader was de traditionele liefdadigheid ontoereikend en bood de organisatie van openbare werken, jarenlang dé remedie bij uitstek, geen structurele oplossing meer.

Het 'Gentse systeem' van de werkloosheidsverzekering kreeg snel navolging in binnen- en buitenland. Louis Varlez speelde zelf een belangrijke rol in het promoten ervan. Regelmatig ondernam hij studiereizen om voor een select publiek van universiteitsprofessoren, vakbonds- en politieke leiders, werkgevers en ambtenaren het Gentse systeem toe te lichten. Tegen 1910 hadden alle Belgische steden van meer dan 35.000 inwoners het Gentse systeem ingevoerd. Enige relativering is hier nochtans op zijn plaats. Aanvankelijk gingen de sociale verzekeringen nog uit van een niet-verplichte aansluiting. In 1913 was amper 10 % van de Belgische beroepsbevolking gesyndiceerd. Het was dus deze minderheid die zich vanuit de vakbond mogelijkerwijze kon laten verzekeren tegen de werkloosheid; het spaarsysteem had immers nauwelijks succes. Het Gentse systeem stond bovendien model voor het buitenland. Grote steden in Nederland, Frankrijk, Italië, Duitsland, Zwitserland, Groot-Brittannië, Oostenrijk, Hongarije, Spanje en vooral in de Scandinavische landen introduceerden de principes zoals ontwikkeld door Varlez in Gent.

Louis Varlez heeft zijn naam niet alleen verbonden aan het principe van verzekering alleen. Hij was ook de inspirerende kracht achter de hervorming van de Gentse 'Werkbeurs', een plaatsingsdienst voor werklozen. Bij de oprichting van deze instelling in 1891 door de Gentse Handels- en Nijverheidskring primeerden sociale motieven op economische wetmatigheden in vraag en aan-

LOUIS VARLEZ EN DE SOCIALE KWESTIE

bod van arbeidskrachten¹⁴. Vóór de eeuwwisseling overheerste immers de paternalistische steunverlening, gebaseerd op het privé-initiatief van enkele patroons om de toenemende druk van verpauperde arbeiders af te wenden. Maar het Gentse stadsbestuur meende dat de oude Werkbeurs tekortschoot en belaste in 1904 - naar analogie met de onderzoekscommissie ter voorbereiding van het Werkloosheidsfonds enkele jaren eerder - een comité ter hervorming van de oude, patronale Werkbeurs. Opnieuw was Louis Varlez secretaris en reisde hij in opdracht van het Gentse stadsbestuur naar Duitsland en Denemarken om gelijkaardige plaatsingsdiensten te bestuderen. Uiteindelijk werd in 1906 in Gent een nieuwe Werkbeurs geopend, geïnspireerd op het model van Keulen. Wat aanvankelijk een controlemiddel in de liefdadigheid bleek, groeide uit tot een efficiënte aanvulling op de werkloosheidsverzekering. De Werkbeurs, die als plaatsingsdienst intervenieerde tussen de werkloze arbeider en de vragende patroon, drukte immers de kosten van het Werkloosheidsfonds door aan steuntrekkende leden werk te verschaffen. De band tussen beide instellingen werd nog meer versterkt doordat Varlez, een 'neutraal' figuur zonder persoonlijke of professionele binding met werkgevers of vakbonden, naast het Werkloosheidsfonds vanaf 1906 ook de Werkbeurs zou voorzitten.

Hoewel het Gentse systeem, gebaseerd op het samenwerkingsprincipe tussen lokale overheden en vakbonden, later nooit op nationaal niveau zou worden geïmplementeerd (in België werd in 1944 het Sociaal Pact afgesloten, gebaseerd op een verplicht verzekeringspakket), maakte het concept deel uit van een belangrijke scharnierperiode in de evolutie van een eeuwenoude armenzorg in de openbare onderstand naar een sociale voorzorg met een beperkte vorm van overheidsregulatie. Het Gentse Werkloosheidsfonds vormde een onderdeel van ruimere sociale voorzieningen, die waren gebaseerd op het principe van gesubsidieerde vrijheid, een formule waarbij de overheid subsidies gaf om privé-initiatieven van maatschappelijk nut aan te moedigen. Dat precies liberale figuren als Louis Varlez in deze evolutie een prominente rol speelden, was niet vreemd. De liberalen oefenden al lang geen politieke macht meer uit op nationaal niveau, maar vaak wél op gemeentelijk vlak. In het Gentse stadsbestuur en het schepencollege bijvoorbeeld hadden socialisten en progressief-liberalen een belangrijke machtspositie verworven. Bovendien werd het systeem waarvan zij de ideologische erfgenamen waren - het economisch liberalisme - door de opkomende arbeidersbeweging sterk ter discussie gesteld. De liberalen werden bijgevolg gedwongen een antwoord te formuleren dat min of meer een 'afwijking' van de oorspronkelijke liberale leer moest zijn. Het is precies hier dat mensen als Varlez hun rol konden spelen. Ze zorgden voor een vernieuwing van de liberale sociale ideologie, met cruciale pijlers rond overheidsinterventie en

---

¹⁴ Zie verder E. DESLE, *Arbeidsbemiddeling en/of werklozencontrole. Het voorbeeld van de Gentse arbeidsbeurs (1891-1914)* (Brussel, 1991).

individuele verantwoordelijkheid, niet zozeer vanuit een goed uitgewerkt theoretisch model, maar vanuit een zeker pragmatisme (de werkloosheidsverzekering) en met behulp van de sociologie. Overigens werden Varlez' ideeën, ontsproten uit zijn jarenlange studiewerk en contacten met experts in binnen- en buitenland, niet altijd een succesverhaal. Na de tegenvallende resultaten van het individuele 'werkloosheidssparen' was Louis Varlez reeds enige tijd op zoek naar een middel om de uitgesproken band tussen verzekering en vakbonden af te zwakken. Hij zag in een actieve werkgeversparticipatie een ideale manier om de arbeiders enige notie van vooruitziendheid bij te brengen. Het terrein van de patronale bijdragen was echter nog grotendeels onontgonnen. In de studeerkamer van Louis Varlez rijpte een nieuw plan toen in 1911 een economische inzinking de Gentse textielbazen noodzaakte om één dag verplichte werkloosheid per week in te voeren. Om dalende winsten door overproductie te vermijden, beperkten de patroons het aantal werkuren zonder hun arbeiders volledig af te danken. Omdat het Werkloosheidsfonds niet tussenkwam in deze *short time*-werkloosheid, werd de Gentse cotonopolis zwaar getroffen. Louis Varlez stelde een Crisisfonds voor, waarin de patroons - samen met het Gentse stadsbestuur - hun werkkrachten vergoedden voor het loonverlies ten gevolge van crises en productiewijzigingen. In het najaar van 1911 werd een comité aangesteld, onder de leden ook Louis Varlez. In tegenstelling tot de voorbereidende besprekingen van de vorige projecten - werkloosheidsverzekering en arbeidsbemiddeling - verliep de beraadslaging over het Crisisfonds veel moeilijker. De industriëlen ijverden voor rechtstreekse stadstoelagen aan de patronale kassen. Varlez daarentegen zag meer heil in een speciaal comité, samengesteld uit gemeenteraadsleden, afgevaardigden van vakbonden en werkgevers en vertegenwoordigers van het Werkloosheidsfonds. Het Crisisfonds, dat stedelijke supplementen bovenop de patronale vergoedingen zou uitkeren, kwam dan tegemoet aan gedeeltelijke werkloosheid van korte duur (de zogenaamde *short time*). Het reeds bestaande Werkloosheidsfonds vergoedde het volledige werkgebrek van lange duur. Hoewel de gemeenteraad de reglementen reeds had goedgekeurd, zou het Crisisfonds dode letter blijven door een resolute weigering van de werkgevers.

6. Animator van internationale sociale kennisnetwerken

De *Société Libérale* toonde al dat netwerken van tijds- en geestesgenoten bijzonder vruchtbaar waren voor de kristallisatie van Varlez' ideeën. Als geestelijke vader en voorzitter van het Gentse Werkloosheidsfonds had hij kunnen constateren dat heel wat wetenschappers en beleidsmakers (zowel politieke leiders als ambtenaren) zich bekommerden om de werkloosheidsproblematiek. Voor Varlez was het duidelijk dat de uitwisseling van ideeën en onderzoeksresultaten met deze mensen binnen een formeel netwerk over de grenzen heen bijzondere mogelijkheden bood, vooral met het oog op de uitwerking van concrete beleidsoplossingen. Toen Varlez in de eerste jaren na de eeuwwisseling met het

LOUIS VARLEZ EN DE SOCIALE KWESTIE

Werkloosheidsfonds in Gent van start ging, bestond een formeel netwerk nog niet. Daarom nam hij zelf het initiatief om een internationaal contactpunt voor werkloosheidsspecialisten uit diverse landen in het leven te roepen. Vanaf 1906 probeerde Varlez zijn collega's in binnen- en buitenland warm te maken voor de idee van een internationale werkloosheidsvereniging. Na jarenlang lobbywerk van Louis Varlez werd uiteindelijk in 1910 tijdens een internationaal congres te Parijs de *Association Internationale pour la Lutte contre le Chômage* (AILC) opgericht. Deze vereniging bracht op regelmatige basis in internationale congressen werkloosheidsspecialisten van alle soort samen: niet alleen wetenschappers en privé-personen zoals Varlez, maar ook politici bekommerd om de sociale problematiek, ambtenaren uit ministeries en andere overheidsdiensten, lokale besturen belast met sociale zaken, vakbonden en zelfs enkele werkgevers. In 1910 waren 19 nationaliteiten in de AILC vertegenwoordigd, voornamelijk vanuit Europa en Amerika. Onder de leden vinden we bijvoorbeeld William Beveridge, die later sociale geschiedenis zou schrijven als auteur van het befaamde sociale zekerheidsplan in Groot-Brittannië (1942).

Inspiratie voor de oprichting van de *Association Internationale pour la Lutte contre le Chômage* haalde Varlez bij de *Association Internationale pour la Protection Légale des Travailleurs* (AIPLT), opgericht in 1900 door zijn Luikse collega en hoogleraar in de rechten Ernest Mahaim (1865-1938). Ook dit was een internationaal netwerk van individuen die zich vanuit een wetenschappelijke observatie en maatschappelijke interesse bekommerden om sociale veranderingen en concrete initiatieven rond sociale wetgeving uitdachten. Hun initiatieven moesten nationale regeringen en overheden stimuleren nieuwe sociale wetten in te voeren. Zo stemde de AIPLT bijvoorbeeld internationale conventies betreffende de reglementering van nachtarbeid voor vrouwen en het verbod op gevaarlijke stoffen in de mijn-, lood- en fosforindustrie. Hoewel de daadwerkelijke impact van deze conventies op de nationale wetgeving in de meeste landen erg beperkt bleef, zou er desalniettemin een grote symboliek uitgaan van deze eerste vormen van internationale samenwerking. In navolging van de AIPLT hoopte Louis Varlez, secretaris-generaal van de *Association Internationale pour la Lutte contre le Chômage*, een internationale impuls te geven aan de uitbouw van de werkloosheidsreglementering in de verschillende landen.

Gestimuleerd door de gelijktijdige ontwikkeling van moderne communicatiemiddelen fungeerde de AILC als een *epistemic community*, een netwerk van progressieve academici en praktijkspecialisten, die op vrijwillige basis debatteerden over de werkloosheidsproblematiek in diverse industrielanden¹⁵. De

---

¹⁵ Voor het begrip en de context van *epistemic communities*, zie J. VAN DAELE, 'Engineering Social Peace: Networks, Ideas and the Founding of the International Labour Organization', *International Review of Social History*, 50 (2005), pp. 435-466.

belangrijkste doelstelling van de AILC lag in de sensibilisering van de publieke en de politieke opinie over de grenzen heen. Het doel was door wetenschappelijke studie van experts druk uit te oefenen op de politieke besluitvorming, vanuit een politieke neutraliteit te brainstormen en het politiek-maatschappelijke establishment te overtuigen van het nut van 'de strijd tegen de werkloosheid'. De AILC fungeerde in die zin als een soort 'internationaal sociaal laboratorium' voor de uitwisseling van kennis en nieuwe ideeën. Om deze kennisverspreiding in goede banen te leiden werd in 1911 in Gent, niet toevallig de thuisbasis van Varlez, een permanent secretariaat geïnstalleerd. Varlez zelf werd secretaris-generaal en centraliseerde en beheerde alle wetenschappelijke informatie. De AILC richtte haar pijlen zowel op het internationale als het nationale niveau. Zo werd per aangesloten land een nationale afdeling opgezet. Alweer niet toevallig werd Varlez secretaris van de Belgische sectie. Jaarlijks werd een internationaal congres georganiseerd. Fundamentele filosofisch-ideologische vraagstukken waren voor de AILC niet prioritair. Zij focuste zich vooral op concrete thema's. Men nam er maatregelen inzake de uitwerking en de unificatie van werkloosheidsstatistieken, de voorbereiding van een internationale werkloosheidsbibliografie en de coördinatie van plaatsingsdiensten. Vanaf 1913 startte een speciale commissie een onderzoek van internationale migraties. De eerste jaren van haar bestaan beperkte de AILC zich eerder tot de bespreking van technische kwesties. Structurele beleidsmaatregelen bleven nog beperkt. Met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, na amper vier jaar, werden de activiteiten van de AILC opgeschort. Maar de AILC zou wél een belangrijke wegbereider zijn voor de internationale organisaties die na de oorlog het licht zouden zien.

7. Oorlog en vrede

Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in augustus 1914 had het hele openbare leven grondig ontregeld. Door een strenge militaire bezetting was het *Etappegebied*, grosso modo Oost- en West-Vlaanderen, van de rest van België afgeschermd. De agrarische en industriële productie zakte in elkaar en er heerste schaarste door een blokkade van levensmiddelen en grondstoffen. De zwarte markt tierde welig. Door het stilvallen van vele Gentse fabrieken nam de werkloosheid een ongekende uitbreiding. Drie op de vier arbeiders zouden tijdens de vier jaar Duitse bezetting te maken krijgen met tijdelijk of definitief werkgebrek. Alle in België bestaande Werkloosheidsfondsen sloten noodgedwongen hun loketten in oktober 1914. Enkel in Gent bleef het Werkloosheidsfonds, zij het met veel moeite, op de been. Louis Varlez zag zich wel verplicht de uitkeringen te reduceren en zocht daarom steun bij de provinciale afdeling van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité. Dit alles-overkoepelende netwerk stond aanvankelijk enkel in voor de ravitaillering van de bezette Belgische en Noord-Franse gebieden. Met de vrijwillige ballingschap van 's lands wettelijke regering onder premier de Broqueville in Le

LOUIS VARLEZ EN DE SOCIALE KWESTIE

Havre, groeide het Nationaal Hulp- en Voedingscomité echter uit tot een officiële regering die het hele maatschappelijke leven coördineerde.

De oorlogscrisis vormde voor Louis Varlez de impuls om de nationale overheid te betrekken bij de financiering van de werkloosheidsverzekering. Tot die tijd waren enkel de lokale besturen betrokken bij dit initiatief. Samen met onder meer Pater Rutten (1875-1952), stichter en algemeen secretaris van het ACV, reisde Varlez in november 1914 in het geheim via Nederland en Groot-Brittannië naar het Noord-Franse Le Havre. Hij bracht er verslag uit over de sociaal-economische situatie in bezet België en hoopte subsidies los te krijgen voor het Gentse Werkloosheidsfonds. De Belgische regering zegde steun toe voor de helft van de werkloosheidsuitkeringen op voorwaarde dat de andere helft werd betaald door de stad Gent en de vakbonden. Deze tussenkomst van de Belgische regering was de aanzet tot een eerste vorm van een door de centrale overheid gesubsidieerde werkloosheidsverzekering, die op 15 mei 1915 vanuit het Nationaal Hulp- en Voedingscomité van start ging, zij het nog erg stroef. In Gent werd deze steun aangevuld door het Werkloosheidsfonds.

De Eerste Wereldoorlog dwarsboomde niet alleen de normale gang van zaken in het Werkloosheidsfonds, ook Varlez' universitaire carrière liep niet zoals gepland. In 1913 was de jurist benoemd tot docent aan de Gentse rechtsfaculteit. Hij doceerde er vergelijkend arbeidsrecht en politieke economie (in opvolging van zijn schoonvader Remi De Ridder). Dit was echter niet zijn eerste onderwijservaring. Zo werd Varlez nog vóór 1900 uitgenodigd om gastcolleges te geven aan de *Université Nouvelle de Bruxelles*. Deze 'alternatieve' universiteit had haar deuren geopend in 1894 na een afscheuring door socialistische en progressief-liberale docenten en studenten van de doctrinaire-liberale ULB¹⁶. Vanaf 1901 was Varlez ook docent handelsrecht aan de stedelijke *Ecole Supérieure Industrielle* in Gent. In oktober 1914, amper één jaar na zijn benoeming aan de universiteit, staakte Louis Varlez samen met zijn collega-professoren bewust de lessen uit solidariteit met de studenten aan het front. De heropening van de Gentse universiteit tijdens de oorlogsjaren bleek een grote twistappel onder professoren. Louis Varlez kante zich als belgicist en vertegenwoordiger van het Franstalig establishment hevig tegen de Duitse Flamenpolitik. De bezetter trachtte immers de sympathie van de Vlaamsgezinden op te wekken door in te spelen op de wens die reeds decennialang leefde om de Gentse universiteit te vernederlandsen. Enkele activistische hoogleraars aanvaardden het plan, maar de meerderheid verzette zich. Op 24 oktober 1916 werd de Vlaamse Hogeschool ondanks luid protest toch geopend. Varlez weigerde zijn colleges te hernemen uit loyaleiteit aan de universi-

---

¹⁶ Zie hierover ook W. VAN ROOY, 'L'agitation étudiante et la fondation de l'Université Nouvelle en 1894', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1976, 1-2, pp. 224-225.

JASMIEN VAN DAELE

teit en het vaderland, waarna hij door de Duitsers werd ontzet uit zijn ambt. Omdat de vernederlandsing van de Gentse universiteit minder succesvol bleek dan de bezetter had verwacht, zocht men een andere strategie om de Fransgezinde, centralistische staat te verzwakken. De Duitsers dachten die in 1917 gevonden te hebben in de bestuurlijke scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië, wat een eerste stap in de richting van politieke en economische aansluiting van het Noordelijk gedeelte van België bij Duitsland moest worden. Begin 1918 protesteerde Louis Varlez niet alleen als universiteitsprofessor, maar ook als lid van de Orde van Advocaten, samen met al zijn collega's tegen de Raad van Vlaanderen, de vijftigkoppige groep activisten, die zich sinds 4 februari 1917 opwierp als vertegenwoordigend lichaam van het Vlaamse volk. De Raad van Vlaanderen had volgens hen geen enkele rechtsgeeldigheid, vermits deze niet democratisch was verkozen. De laatste oorlogsmaanden wogen zwaar op ieders moraal. Ook Louis Varlez, die aanvankelijk nog bijzonder gemotiveerd en strijdvaardig zijn werk aan het hoofd van het Werkloosheidsfonds bleef verderzetten, kende meer en meer buien van twijfel en moedeloosheid, vooral sinds zijn enige zoon Emile in december 1916 vrijwillig naar het front was getrokken. Na de bevrijding zou Emile echter gezond en wel naar huis terugkeren. Ontelbare lotgenoten hadden minder geluk.

Precies die Eerste Wereldoorlog was de katalysator voor een nieuwe fase in de ontwikkeling van sociale politiek op weg naar meer overheidsregulering. In 1918 was het optimistisch geloof in een betere wereld alomtegenwoordig en ging men op zoek naar een stabiele maatschappijorde zonder oorlog en conflicten. In deze context vonden de internationale vredesbesprekingen in Parijs plaats, die ook Varlez' leven en carrière in een andere richting zouden sturen. Aanvankelijk was zijn rol vrij beperkt in dit hele gebeuren. Varlez reisde als juridisch adviseur van de Belgische delegatie naar Parijs. Hij maakte deel uit van een schare deskundigen, die de socialistische minister van Justitie Emile Vandervelde, de liberale minister van Buitenlandse Zaken Paul Hymans en de katholieke minister van Staat Jules Van den Heuvel moesten bijstaan tijdens de Vredesconferentie. Zij verdedigden onder meer de Belgische territoriale eisen, overigens zonder veel succes. Varlez bleef één maand ter plaatse en keerde in februari 1919 terug naar Gent, waar hij zich weer volop concentreerde op het Werkloosheidsfonds, dat sinds de bevrijding grote moeilijkheden kende door de demobilisatie. Zijn termijn als voorzitter van het Werkloosheidsfonds en de Werkbeurs werden opnieuw verlengd. Ook Varlez' academische carrière kreeg een nieuwe start met zijn benoeming tot buitengewoon hoogleraar. Twee jaar later zou hij promoveren tot gewoon hoogleraar, hoewel hij toen reeds in Genève woonde en werkte.

Intussen werden in Parijs de grondslagen uitgetekend van de Volkenbond. Dit onderdeel van Woodrow Wilsons Veertienpuntenprogramma moest een internationaal veiligheids- en rechtssysteem garanderen met wederzijdse waarborgen voor politieke onafhankelijkheid, territoriale onschendbaarheid en zelfbe-

LOUIS VARLEZ EN DE SOCIALE KWESTIE

schikkingsrecht van de volkeren. Voor de eerste keer in de wereldgeschiedenis werd een permanent supranationaal forum gecreëerd dat uiteenlopende actievelden van het maatschappelijk leven bestreek. Om deze nieuwe organisatie op de sporen te zetten en het beleid mee vorm te geven werden via de nationale regeringen aanwezig in Parijs mensen gerekruteerd met de nodige autoriteit en expertise in het politieke, economische of sociale veld. Via de liberale minister van Buitenlandse Zaken Paul Hymans werd Louis Varlez voorgedragen als directeur van de dienst 'Arbeid' in het Secretariaat van Volkenbond. Varlez aanvaardde deze nieuwe uitdaging onmiddellijk. Hij liet zijn taken als advocaat, hoogleraar en voorzitter van het Werkloosheidsfonds en de Werkbeurs over aan zijn opvolgers en vertrok in juli 1919 naar Londen, waar de Volkenbond voorlopig was gehuisvest. Van daaruit werkte hij mee aan het ontwerpen van een blauwdruk, onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog, van internationaal sociaal beleid.

8. 'Si vis pacem, cole justitiam': de Internationale Arbeidsorganisatie en de regulering van sociale politiek over de grenzen heen¹⁷

Varlez' internationale carrière is één van de meest interessante periodes in zijn leven en werk, maar waarover lange tijd veel minder was geweten dan zijn pionierende initiatieven inzake werkloosheid in Gent. Internationale ambities in die richting waren nochtans al vroeg aanwezig. Ruim tien jaar vóór de oprichting van de Volkenbond en haar gespecialiseerde instellingen had Louis Varlez zich ontpopt tot één van de spilfiguren binnen de *Association Internationale pour la Lutte contre le Chômage* (zie punt 6).

Varlez' werkzaamheden in het Secretariaat van de Volkenbond te Londen waren van korte duur. In het voorjaar van 1920 werd de sectie 'Arbeid' volledig overgeheveld naar de pas opgerichte Internationale Arbeidsorganisatie (IAO-International Labour Organisation, ILO), de gespecialiseerde instelling van de Volkenbond die zich tot op vandaag (onder de Verenigde Naties) inzet om arbeidsvoorwaarden over de hele wereld te verbeteren. Drie motieven lagen aan de basis van de oprichting van de IAO. Aanvankelijk wilde men vooral vanuit sociale en humanitaire overwegingen de arbeiders beschermen tegen uitbuiting op de werkvloer. Politieke imperatieven traden steeds meer op de voorgrond. Sociale ellende en onrust leidde immers tot politieke insta-

---

¹⁷ 'Indien je vrede wil, bewaar de (sociale) rechtvaardigheid'. Voor een breder wetenschappelijk interpretatiekader over de invloed van de IAO op de sociale politiek in de lidstaten, zie mijn doctoraatsverhandeling waarin de Belgische casus centraal staat: J. VAN DAELE, *Engineering social peace. De Internationale Arbeidsorganisatie als laboratorium voor de transnationale uitwisseling van ideeën en de invloed op de sociale politiek in België tussen 1919 en 1944* (Universiteit Gent, Vakgroep Nieuwste Geschiedenis, 2007).

biliteit. En *last but not least* waren er ook economische motieven om zoveel mogelijk landen gemeenschappelijke maatregelen te laten aanvaarden, want elk land dat produceerde onder de afgesproken kosten demotiveerde de lidstaten die wel bereid waren om gemeenschappelijke akkoorden te sluiten. Daarmee moest een organisatie als de IAO het zogenaamde economische *race to the bottom*-effect een halt toe roepen. De idee van internationale samenwerking op het vlak van arbeidsvoorwaarden was niet nieuw. De oprichting van de IAO was een logische stap in een veel ruimere evolutie in het denken over sociale interventie en regulering. Dit proces, al meer dan een eeuw vóór de Parijse vredesbesprekingen op gang gekomen, verliep gradueel en met wisselend succes. Aanvankelijk nog in een experimentele fase werden in de loop van de negentiende eeuw ideeën over de sociale problematiek vanuit een internationaal perspectief ontwikkeld, vooral in Groot-Brittannië, Frankrijk, België, Duitsland en Zwitserland. Een gemeenschappelijk kenmerk van de opeenvolgende generaties denkers over de sociale kwestie was dat zij zochten naar efficiënte antwoorden op de maatschappelijke uitdagingen van hun tijd. Precies met deze zoektocht werd de weg geëffend voor meer structurele en geïnstitutionaliseerde vormen van sociaal overleg. Dit evolutionair proces van institutionalisering werd gedragen door diverse groepen van maatschappelijke actoren, van verschillende origine en met minstens even diverse motieven en belangen. Filantropische individuen onder de zogenaamde utopisch socialisten, de arbeidersbeweging (in de eerste plaats de Eerste en Tweede Internationale), nationale regeringen, de katholieke kerk en particuliere verenigingen van sociaal geïnspireerde burgerlijke intellectuelen, zoals de *Association Internationale pour la Lutte contre le Chômage* en Louis Varlez, waren de gangmakers van een permanente instelling bevoegd voor arbeidsreglementering op internationaal niveau.

De gruwelen van de Eerste Wereldoorlog gaven een definitieve impuls tot de oprichting van de IAO, die sinds 1920 als gespecialiseerde instelling van de Volkenbond actief was. Voor sociaal-liberale denkers als Louis Varlez waren de Volkenbond, maar vooral de IAO, een erg evidente keuze die volledig paste in hun ideologie. Supranationale organisaties waren volgens deze erfgenamen van de Verlichting immers ideale structuren om economische integratie en internationale samenwerking volgens de principes van een open wereldorde te bewerkstelligen. En via een internationale organisatie als de IAO, zo waren liberale denkers overtuigd, kon niet alleen een samenwerking tussen nationale staten worden bereikt, maar ook een samenwerking tussen de klassen met het ultieme doel sociale conflicten te pacificeren tussen arbeid en kapitaal¹⁸.

---

¹⁸ M. RODRIGUEZ GARCIA, 'Early views on internationalism: Marxist socialists versus liberals', *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* (Themanummer 'Labour Internationalism. Different times, different places'), 84, 2006, 4, pp. 1049-1073.

LOUIS VARLEZ EN DE SOCIALE KWESTIE

In tegenstelling tot de Volkenbond was de IAO geen louter intergouvernementele instelling. Naast nationale regeringen waren immers ook werkgevers en vakbonden officieel vertegenwoordigd. Met deze tripartiete structuur is de IAO tot op vandaag een unicum onder internationale organisaties. Bovendien was deze tripartiete overlegstructuur in 1919 op nationaal niveau zo goed als onbestaand. In België waren de paritaire comités die vlak na de Eerste Wereldoorlog werden opgericht de eerste vormen van tripartiet overleg, maar dit bleef beperkt tot bepaalde industrietakken. Voor het Internationaal Arbeidsbureau, het permanente secretariaat van de IAO bestaande uit een vaste staf ambtenaren, werden mensen gerekruteerd die jarenlange nationale en internationale expertise hadden op het sociale terrein. Dat Louis Varlez als internationaal werkloosheidsdeskundige en geestelijke vader van het Gentse systeem, via een tijdelijke passage in de Volkenbond, één van de eerste hoge ambtenaren in de IAO werd, wekt dan ook geen verbazing.

In het najaar van 1919 reisde Varlez, weliswaar nog in functie van het Secretariaat van de Volkenbond, naar Washington, waar hij de eerste jaarlijkse internationale conferentie van de IAO bijwoonde. De keuze van Washington was niet toevallig. De organisatoren wilden de Verenigde Staten overtuigen om toch toe te treden tot de Volkenbond en de IAO. De Amerikaanse Senaat weigerde immers het lidmaatschap van de nieuwe supranationale organisatie te aanvaarden. De moeite was echter tevergeefs. De Verenigde Staten zouden uiteindelijk nooit lid worden van de Volkenbond. Pas in 1934 kon de Amerikaanse Senaat toch worden overhaald om toe te treden tot de IAO. De strijd tegen het communisme door de ijver voor betere werkvoorwaarden voor de arbeiders enerzijds en de Amerikaanse *New Deal*-politiek van president Roosevelt (waarbij de IAO handig van pas kwam omdat zij internationaal een gelijkaardig sociaal-regulerend beleid probeerde te voeren) anderzijds gaven toen de doorslag. Louis Varlez zou dit echter niet meer meemaken. De eerste IAO-conferentie in Washington in 1919 groeide nochtans uit tot een belangrijk fundament voor de IAO. De Franse sociaal-reformistische politicus Albert Thomas (1878-1932) werd benoemd tot de eerste directeur van het Internationaal Arbeidsbureau. De eerste internationale arbeidsconventies, onder meer inzake arbeidsduurbeperving (de achturedag), moederschapsbescherming, minimumleeftijd voor tewerkstelling in de industrie en werkloosheid, zetten de toon voor het beleid van het daaropvolgende decennium én de verdere carrière van Louis Varlez. In Washington werd immers beslist binnen het Internationaal Arbeidsbureau een departement te creëren dat zich specifiek zou toeleggen op problemen van werkloosheid en migraties. Louis Varlez werd in het voorjaar van 1920 benoemd tot directeur van deze afdeling. Hiermee nam zijn carrière een nieuwe wending. Zijn taak bestond er uit migratiefenomenen te bestuderen in functie van beleidsmaatregelen.

Aan de dienst 'Werkloosheid en Migraties' waren twee belangrijke commissies verbonden. De Internationale Werkloosheidscommissie werd tijdelijk

opgericht en haar activiteiten concentreerden zich voornamelijk in het begin van 1920. Het was in deze jaren dat Varlez zich als internationaal functionaris inzette voor het thema dat hij meer dan twintig jaar lang in Gent had bestudeerd. Samen met enkele vooraanstaande werkloosheidsspecialisten als William Beveridge (1879-1963) bestudeerde Louis Varlez, aangesteld als secretaris van de nieuwe commissie, onder meer de werkloosheid bij matrozen. Resultaten zou de Internationale Werkloosheidscommissie voorleggen in Genua, waar in juni 1920 de tweede IAO-conferentie plaatsvond. Daar werden conventievoorstellen goedgekeurd, die in grote Europese havens gratis openbare plaatsingsburelen voor rederijen en zeelui verplicht wilden maken en een verzekering instelden voor matrozen getroffen door werkloosheid ten gevolge van schipbreuk. Na de Genuaconferentie verhuisde het Internationaal Arbeidsbureau definitief naar het Zwitserse Genève.

9. Een nieuwe uitdaging: internationaal migratiebeleid

Vanaf het moment dat Louis Varlez als internationaal functionaris in Genève werkte, werden migraties het nieuwe studieveld in zijn leven. Het thema was Varlez overigens niet onbekend. Reeds in de jaren vóór de Eerste Wereldoorlog had hij binnen de *Association Internationale pour la Lutte contre le Chômage* zelf als algemeen rapporteur enige research naar migratiepatronen gedaan. Het fenomeen van in- en uitwijking werd in de jaren 1920 in nauwe samenhang gezien met de werkloosheidsproblematiek. De exodus van werkloze arbeiders beïnvloedde immers de arbeidsmarkt in andere landen, aldus specialisten. Met de ontwikkeling van het sociaal recht in de eerste decennia van de twintigste eeuw kreeg ook de migratiewetgeving vorm. Door de toenemende migraties werden nationale staten immers gedwongen om juridische maatregelen te treffen. Gedurende de ganse negentiende eeuw was er nauwelijks enige vorm van reglementering. Regeringen wierpen nog geen barrière op, want emigratie werd beschouwd als een gemakkelijke manier om armoede te draineren en immigratie als een middel om goedkope werkkrachten aan te trekken. Vanaf 1920 pasten landen een restrictiever beleid toe. De Verenigde Staten introduceerden zelfs quota om een halt toe te roepen aan de inwijkingen. De meeste regeringen toonden bovendien weinig bereidheid om dergelijke kwesties internationaal te regelen. Internationale wetgeving was, op bilaterale akkoorden na, afwezig. Voor de IAO was dan ook een belangrijke voortrekkersrol weggelegd. Een eerste fase was het in kaart brengen van de wereldwijde migratietendenzen, die in de jaren twintig nog hoofdzakelijk bepaald werden door de noden van de industriële samenleving. Deskundigen in de jaren 1920 en 1930 zagen de motieven van emigranten bepaald door zogenaamde *push*-factoren als de voortschrijdende proletarisering, werkloosheid, de teloorgang van de rurale samenleving en de bevolkingsgroei na de Eerste Wereldoorlog, die mensen noodzaakten om een ander toevluchtsoord te zoeken. Dit was onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog het dominante interpretatiekader waarin de IAO een

LOUIS VARLEZ EN DE SOCIALE KWESTIE

internationaal migratiebeleid probeerde uit te werken. Het instrument daartoe was het recht, meer bepaald het internationaal sociaal recht, een nieuwe wetenschappelijke discipline die uit het louter theoretische en academische *métier* werd gehaald en toegepast, door juristen met een groot sociaal engagement als Varlez, in functie van de maatschappelijke context.

Medio 1920 werd een Internationale Emigratiecommissie opgericht, die beleidsaanbevelingen opstelde op basis van het voorbereidende studiewerk van het departement 'Werkloosheid en Migraties' in het Internationaal Arbeidsbureau. Varlez was als afgevaardigde van het Bureau de secretaris van deze commissie, samengesteld uit regerings-, patroons- en vakbondsafgevaardigden. Door haar tripartiete structuur had deze commissie een ruimer karakter dan de Internationale Werkloosheidscommissie, die louter technische experts bijeenbracht. In haar eerste vergadering in augustus 1921 ontwierp de Internationale Emigratiecommissie een blauwdruk voor een internationaal migratiebeleid aan de hand van een tiental resoluties. De definitie van het juridische statuut van een migrant was één van deze resoluties. Praktisch gezien veranderde dit op korte termijn weinig. De voorstellen moesten immers een lange weg afleggen via uiteenlopende bestendige diensten en bijzondere commissies om in een aanbeveling of conventie ter ratificatie te worden voorgelegd aan de lidstaten binnen de jaarlijkse internationale arbeidsconferentie. Zo werd in 1925, vier jaar na de eerste besprekingen over dit thema, een conventie gestemd over de gelijke behandeling van alle arbeiders, ongeacht het land van herkomst, bij arbeidsongevallen. Eén jaar later besprak men de inspectie van migranten aan boord van schepen. De nationale regeringen moesten dan zelf beslissen of zij de maatregelen al dan niet bindend verklaarden. Het is precies hier dat de impact van de IAO het zwakst is.

Bij het in kaart brengen van internationale migratiepatronen was de beschikbaarheid van statistieken een elementair onderdeel. Al in 1922 had de internationale arbeidsconferentie het Bureau opgedragen migratiestatistieken met vaste regelmaat te verzamelen, te uniformiseren en te rapporteren aan andere instellingen en landen. In het najaar van 1923 werd Louis Varlez naar Tsjechoslowakije, Polen en Oostenrijk gestuurd om ter plaatse de tellingen te bestuderen. Het waren niet toevallig die landen die in het interbellum de grootste stromen continentale en transatlantische migranten kenden. In Praag werd Varlez onder meer ontvangen door de Tsjechische president Masaryk. Naast officiële instanties bezocht hij ook enkele transitkampen over heel Centraal-Europa. Al deze contacten vormden een essentieel onderdeel in het uitbouwen van de netwerken met gespecialiseerde instellingen, overheidsdiensten en privé-organisaties die op het terrein van migraties actief waren. Zo onderhield Louis Varlez sinds 1923 contacten met de *Jewish Colonization Association*, een kapitaalkrachtige organisatie die vanuit Parijs ijverde om de joden uit de diaspora te steunen. In de jaren 1920 zette deze zich voornamelijk in om de joodse vluchtelingen uit Rusland, die na de pogroms waren uit-

gezwermd over Centraal-Europa, asiel te bezorgen. De besprekingen leverden onmiddellijk resultaat. Tijdens de eerste maanden van 1924 werd het *Comité International des Organisations Privées pour la Protection des Migrants* (CIOPPM) opgericht. Een zestigtal privé-organisaties van diverse strekking, zowel joodse, rooms-katholieke en protestantse als puur filantropische en sociaal-wetenschappelijke verenigingen uit Europa, Amerika en het Verre Oosten sloten zich in de loop van 1924 aan. Om een bestendig contact te onderhouden met de IAO werd de hoofdzetel van het CIOPPM op aanbeveling van Louis Varlez in Genève gevestigd. Hijzelf werd secretaris van deze nieuwe vereniging. In vergelijking met de conventies van de IAO was het actieprogramma van het CIOPPM zeer concreet. Zo ijverde het comité bijvoorbeeld voor strengere controles van de transporttarieven, verkorting van de wachttijden in havens en stations, gebruik van tolken en de inrichting van bibliotheken en educatieve bioscoopvoorstellingen tijdens de bootreizen.

Maar naast de nauwe banden met niet-gouvernementele organisaties was Louis Varlez, als functionaris van het Internationaal Arbeidsbureau, ook de *liaison* tussen de IAO en de nationale lidstaten. Specifiek voor migratiereglementering werd in die eerste jaren heel vaak gefocust op initiatieven met één of meerdere regeringen. De trage vooruitgang op het vlak van migratiewetgeving binnen de IAO was voor Italië, zelf een belangrijk emigratieland, een impuls om op eigen bodem een internationaal congres te organiseren. Op initiatief van premier Benito Mussolini, aan de macht sinds 1922, werden in 1924 een veertigtal landen uitgenodigd in Rome. Ook de IAO werd uitgenodigd en Louis Varlez woonde de conferentie bij. Emigratielanden als Italië zagen in de IAO een potentiële bondgenoot om het surplus aan arbeidskrachten via een internationale migratiewetgeving te draineren. Immigratielanden daarentegen hielden zoveel mogelijk de boot af uit schrik voor internationale inmenging. In deze context wekt het dan ook verbazing dat de Internationale Emigratie- en Immigratieconferentie weinig of geen resultaten opleverde. Eerder geformuleerde voorstellen (betreffende de voorbereidende studie van het materiële lot van migranten) die op de agenda van de jaarlijkse IAO-conferentie in Genève moesten komen, werden gewoon bevestigd. In 1928 werd een vervolgonferentie op Cuba georganiseerd, waar het thema van het migrantentransport centraal stond. Deze conferentie, waaraan 64 landen deelnamen, liep op een faliekante mislukking uit. Een aantal belangrijke immigratielanden, zoals Canada en Brazilië, waren niet aanwezig en het belangrijkste struikelblok was de internationale codificatie van het emigratierecht. De Cubanen hadden voorgesteld om een Internationaal Migratiebureau op te richten, volledig onafhankelijk van de IAO, maar dit voorstel werd afgewezen door de nationale regeringen die vreesden voor een (nog) grotere organisatorische en financiële last én strengere controles. Nationale staten stonden in het interbellum erg argwanend tegenover een internationale samenwerkings- en interventiepolitiek op het vlak van migratie; dit werd lange tijd beschouwd als een interne, dit wil zeggen nationale, aangelegenheid.

LOUIS VARLEZ EN DE SOCIALE KWESTIE

Intussen liet Varlez zijn oude geesteskind, de *Association Internationale pour la Lutte contre le Chômage*, niet los. In 1914 waren de activiteiten opgeschort. Enkele pogingen om de organisatie na de bevrijding opnieuw leven in te blazen liepen op niets uit. De AILC kwam voor het eerst weer bijeen in oktober 1922 te Genève, niet toevallig de nieuwe verblijfplaats van Louis Varlez. De activiteiten bleven aanvankelijk nog erg beperkt. Als nieuwe voorzitter ijverde Varlez voor een fusie van zijn organisatie met de oudere *Association Internationale pour la Protection Légale des Travailleurs* en de minder bekende *Association Internationale des Assurances Sociales*. Deze drie organisatie werden in 1925 verenigd in de *Association Internationale pour le Progrès Social*, met zetel te Basel. Louis Varlez werd vice-voorzitter. In haar actieprogramma verenigde de nieuwe organisatie de eisen van de drie voorlopers. Als aanvulling op de activiteiten van de IAO wilde zij de publieke opinie sensibiliseren voor de sociale problematiek in al haar facetten.

In de lente van 1925 reisde Louis Varlez naar Zuid-Amerika voor één van de eerste missies in de geschiedenis van de Volkenbond en de IAO naar dit continent. De belangrijkste opdracht bestond erin de opvang van vluchtelingen in Argentinië, Brazilië, Chili, Paraguay en Uruguay in goede banen te leiden. Als kenner van internationale bevolkingstendenzen moest Varlez de sociale toestand ter plaatse bestuderen en de nodige adviezen verstrekken om de emigranten in te schakelen als lokale werkkrachten. Als chef 'Werkloosheid en Migraties' legde hij er contacten met diverse Zuid-Amerikaanse migratie- en overheidsdiensten, waarbij hij van de gelegenheid gebruik maakte om de officiële instanties aan te moedigen de IAO-conventies en -aanbevelingen na te leven.

Louis Varlez ging in 1929 met pensioen na een rijkgevulde carrière als advocaat, socioloog, werkloosheidsspecialist, voorzitter van het Gentse werkloosheidsfonds, hoogleraar en internationaal ambtenaar. Aan het hoofd van het departement 'Werkloosheid en Migraties' in het Internationaal Arbeidsbureau in Genève kwam een andere Belg en collega van Varlez, Henri Fuss (1882-1964), socialist, jurist en sinds 1925 werkzaam in het Internationaal Arbeidsbureau als werkloosheidsexpert. Voor Fuss was de IAO een uitstekende bron van kennis en expertise, want in 1936 werd hij naar België teruggehaald en benoemd tot koninklijk commissaris voor de werkloosheid, tijdens de crisisjaren een grote uitdaging. Varlez daarentegen keerde niet meer terug naar België, hoewel hij na een wereldreis van negen maanden concrete plannen had gemaakt voor een definitieve terugkeer naar Gent. Louis Varlez stierf in Genève op 20 oktober 1930 op amper 61-jarige leeftijd aan de gevolgen van een banale griep.

10. Besluit

De rode draad doorheen het leven en werk van Louis Varlez was dat hij behoorde tot de mensen van 'het eerste uur' in de ontwikkeling van de lokale, de Belgische en de internationale sociale politiek. De industriestad Gent was het decor dat zijn ideeën en verwezenlijkingen initieerde en determineerde. Niet alleen was de Arteveldestad een belangrijke voedingsbodem voor de zich organiserende arbeidersbeweging in de negentiende eeuw. Het was ook, niet toevallig uiteraard, de *locus* waar een sociaal geëngageerde burgerlijke elite actief werd die, op het kruispunt van wetenschap en politiek, de ingrijpende maatschappelijke omwentelingen van die tijd analyseerde en een passend beleidsantwoord trachtte te formuleren. Louis Varlez was hierbij een emblematisch figuur, de wetenschapper die zich vanuit zijn liberale overtuiging en zijn netwerken (zoals de *Société Libérale d'Etudes Sociales* en de *Association Internationale pour la Lutte contre le Chômage*) bediende van nieuwe wetenschapstakken als de sociologie en het (internationaal) sociaal recht om concrete sociale initiatieven (het 'Gentse systeem' van werkloosheidsverzekering en internationaal migratiebeleid) te bewerkstelligen.

Louis Varlez geloofde in de plicht van de intellectuele elite die haar wetenschappelijke ervaring en expertise in dienst moest stellen van de maatschappij. Het ultieme geloof in de 'maakbaarheid' van sociale processen, via kennisvergaring en -toepassing, was een belangrijke drijfveer voor de *social engineering*-praktijken van mensen als Varlez. Zij waren op zich niet de motor die de dingen in gang zetten, wel de animator en innovator van maatschappelijke en beleidsontwikkelingen als antwoord op de sociale kwestie, die door de sociale agitatie en de opkomende arbeidersbeweging op de politieke agenda was gezet. Hoewel door afkomst en ideeëngoed sterk ingebed in zijn eigen ideologie had Louis Varlez zeer goed begrepen dat hij via allerhande kanalen en contacten een brugfunctie kon vervullen met de nieuwe emancipatorische politieke en sociale bewegingen van zijn tijd. Dit leidde hem van het lokale naar het internationale niveau. Ook de Internationale Arbeidsorganisatie wilde een 'brug' vormen tussen de belangrijkste sociale actoren van die tijd door werkgevers, arbeiders en overheden in elke bestuurs- en beleidsvezel van de organisatie te erkennen als sociale partners. Aldus gaf Varlez zijn maatschappelijk-politiek engagement, lokaal, nationaal en internationaal, van Gent tot Genève, gestalte.